

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

TLHAKOLE/MOPITLWE 2016

MADUO: 70

NAKO: Diura di le 2

Pampiri e, e na le ditsebe di le 11.

DITAELO LE TSHEDIMOSETSO

1. Pampiri e, e arogantswe ka DIKAROLO di le THARO.

KAROLO YA A: Tekatthaloganyo (30)
KAROLO YA B: Tshobokanyo (10)
KAROLO YA C: Tiriso ya puo (30)

2. Araba dipotso TSOTLHE.

3. Simolola KAROLO NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.

4. Thala mola morago ga KAROLO NNGWE le NNGWE.

5. Nomora karabo NNGWE le NNGWE jaaka potso e nomorilwe.

6. Tlola mola morago ga karabo NNGWE le NNGWE.

7. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.

8. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

9. Kabo ya nako e e tshikinngwang:

KAROLO YA A: Metsotso e le 50
KAROLO YA B: Metsotso e le 30
KAROLO YA C: Metsotso e le 40

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1****1.1 SETLHANGWA A (TEMANA)**

Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

1	'O kae mosimane Moipolai?' 'Ga a yo o ile morakeng. Ka gale o tlodisa beke e le nngwe, mme e re e nngwe e fela, a tseye baesekele a ye go tlhola gore badisa kwa morakeng ba ntse ba tshwere jang. Beke e nngwe o nna mo gae, a re o batla go ya kerekeng. Ka re ruri batho ba tsenetswe ke ba bangwe mo sekgoropeng. Letsatsi lengwe o kile a mpontsha setshwantsho sa monna mongwe wa mosweu a bapotswe mo sefapanong, mme a mpolelela fa a bapotswe ke rona. Ke batlile go mo itaya ka lore lo.'	5
2	'Rre Majakathata, ke tla jaana mabapi le mosimane, Moipolai.' Pelo ya ga Ntlhaapelo e ne ya uba mo dikgopong, a ne a gopola gore morutabana o tlile go bega molato wa mofuta mongwe. Kana mogokgo o buile fela kwa tshimologong gore o tlile ka kgang e e bokete, e e batlang batsadi ba mosimane.	10
3	'Fa ke tsaya boeteledipele jwa sekolo sa Alogang, ke fa mosimane a le mo mophatong wa ntlha. Ke fa a latlha letlapa, mme a simolola go kwalela mo bukeng. Go fitlha mo ngwageng o, ke mo ithutile dingwaga di le thataro. Rra, o na le ngwana.' Pelo ya ga Ntlhaapelo e ne ya simolola go tibela kwa tlase le go boela mo mannong.	15
4	Ngwana yo o boikobo, yo o tlhogo, yo o maitseo, yo o dilo tsotlhe. Ke ena mothusi wa me mo dilong tse dintsinzana. Ke ena motsholadinotlolo tsa sekolo. Motho yo o tletseng poifo-Modimo, selo se e leng tshimologo ya botlhale. Fa a bua ntlha ya bofelo, Ntlhaapelo a mo lebelela kwa godimo, mme a ingwaya seledu. Mo pelong o ne a ntse a re, 'o simolotse morutegi ka dilo tsa borutegi'.	20
5	Mo ditekong o sa le a ntse a tsaya maemo a ntlha le go fitlha gompiano jaana. Jaanong, rra, ke ne ke re ngwana o mo mophatong wa bofelo. O na le mpho ya Modimo le boboko jwa thuto. Mo motseng wa Kweneng, ga go na barutegi. O ka mo isa sekolong go ithutela bolemisi. Fa a ntse jalo, o tlaa ruta bagaabo go tlhabolola leruo le go somarela mmu. Sekolo sa thuto e, se kwa Taung. O ka nna wa mo isa sekolong a ya go ithutela boruti, o na le kgatlhego e ntsi thata go tsa sedumedi. Sekolo sa boruti se fela fa Marang, magareng a Phokeng le Tlhabane.	25
30
6	O ka nna wa mo isa sekolong go katisiwa jaaka morutisi. O tla re a tswa koo a fete a dire go tsosa setšhaba sa gaabo. Bakwena ba tlaa romela bana ba bona kwa dikolong. Semela sa thuto mo Kweneng e be e le gore se mela kwa gooraMajakathata. Lo tla bo lo le losika lwa pula dikgoro. Se sengwe se ke se lemogileng ka mosimane ke gore, o na le neo ya go dira ka diatla. Ngwana yo wa gago ke kgakgauta, petleke ya malemela gotlhe. O ka mo isa sekolong go ya go ithuta go aga, go betla le ditiro dingwe tse di amanang le kago. Go na le dikholetšhekatiso tse dintsi tse di katisang makolwane le makgarebe go nna barutisi. Sekolo sa dithuto tsa diatla sona se kwa Vlakfontein. Ka re setswerere mosimane yo. Ke ne ke re rra, naganela mosimane.'	35
40

- 7 Mogokgo o buile ka boleele, Ntlhaapelo a mo reeditse. Mogokgo o ne a itlhome gore, monna o mo reeditse a isa mafoko a gagwe kwa tlhogong. Moeka o ne a reeditse, mme ka fa go le lengwe, a eta a batla a gagwe marumo, a a yang go itlhabanela ka ona. 'A o feditse monna?' 'Ee rra, nte ke rialo.' 45
- 8 'Monna Motlhagolatsela, ke ntse ke go reeditse ka ditsebe tse pedi. Ke ntse ke reeditse ditlontlokwane le maithamako a gago.' Fa a ntse a bua a sotla jaana, ke fa mogokgo a hupetswe ke ditshego, fa a gakologelwa tse a di boleletsweng ke rre Sejo. O ne a eletsa e kete o kabo a le fa, a mo thuse go utlwa. 50
- 9 'Monna fa o mpona ke riana, ke tswa kgakala le selo se go tweng kgomo. Ga ke e wele godimo maabane. Ntate o ntlogeletse ditlhakanyana fela di ka tlala seatla. Ke ntse ke sa tswe sekolong jaana, ke kgonne go di atisa. Gompiano ke morui, morui wa kgomo, podi le nku. Ke itlhokela fela dipidipidi, diganse le dikalakuni. Ga go Mokwena yo o ka nkatamelang ka leruo.' 55
- 10 'Ke ka moo ke neng ke ...' O ne a mo tsena ganong: 'Monna wee! O buile ka go naya sebaka. Jaanong go bua nna, nneye sebaka. Ga ke bue ka kgomo ya mo dibukeng ya lona barutegi. Ke bua ka kgomo e e dinaka, kgomo mmuu! Rona re itse go bopa kgomo ka mere ya rona ya Setswana. Ga re tshosiwe ke kgomo fa e faretswe, e robegile, e tshwerwe ke bolwetse bofe kana bofe. Fa mosimane a tswa sekolong e le morutisi, o tla be a ipitsa morutegi a tlhola a bofile thai a be a nthaya a re kgomo e tla mo kgotlela.' 60

[Moipolai, II Lesenyane]

- 1.1.1 Moipolai ke ngwana yo o ntseng jang? Naya dintlha di le PEDI ka ga semelo sa gagwe. (temana 4) (2)
- 1.1.2 Ke dithuto dife tse mogokgo a neng a di tlhagisa gore Moipolai a ka di ithutela? Bolela di le PEDI fela. (temana 5 le 6) (2)
- 1.1.3 Ntlhaapelo o ne a tshositswe ke eng mo puong ya ga morutabana? (1)
- 1.1.4 Fa Rre Majakathata a re: 'Ka re ruri batho ba tsenetswe ke ba bangwe mo sekgoropeng', o kaya eng? (temana 1) (2)
- 1.1.5 Moipolai o ne a dirile eng fa rraagwe a tlaa batla go mo itaya ka lore? (temana 1) (2)

- 1.1.6 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Batho ba ba dumelang mo monneng yo o mo setshwantshong se Moipolai a neng a se bontsha rraagwe ke ba tumelo efe?

- A Seiselamo
- B Sekeresete
- C Tumelo ya Seaforika
- D Sejuta

(1)

- 1.1.7 Lebaka la mogokgo la go etela Rre Majakathata ke lefe?

(2)

- 1.1.8 A Moipolai o ne a ya morakeng beke nngwe le nngwe? Tshegetsa karabo ka lebaka.

(2)

- 1.1.9 A Majakathata o ne a rata thuto? Tshegetsa karabo ka lebaka. (temana 10)

(2)

- 1.1.10 A o ka nna morui wa makgonthe fa fela o tswa sekolong? Tshegetsa karabo ka lebaka.

(2)

- 1.1.11 Go ya ka wena, a Rre Majakathata o tlaa isa Moipolai sekolong jaaka mogokgo a mo gakolola?

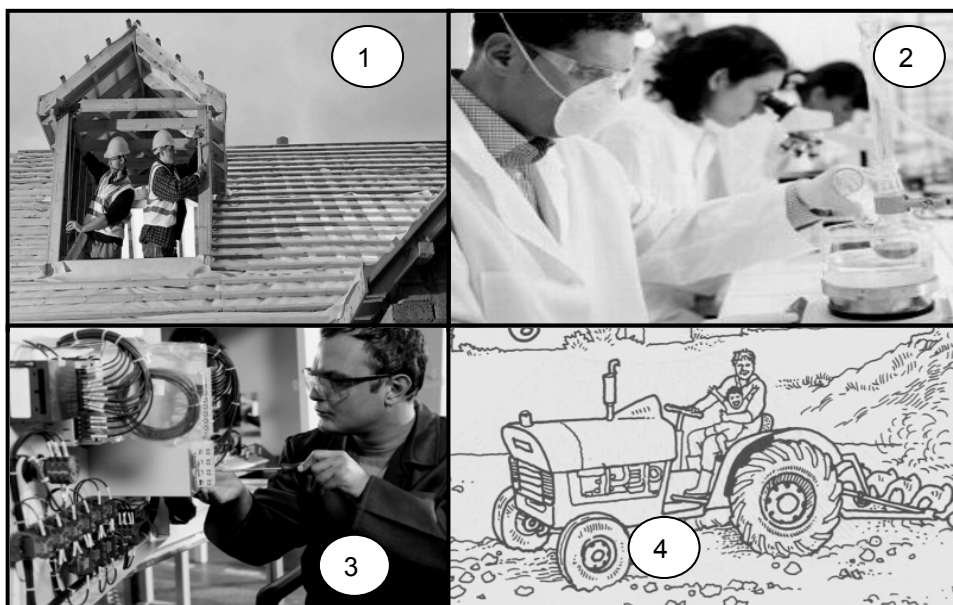
(2)

- 1.1.12 A ke ntlha kgotsa kakanyo gore Moipolai e ne e le ngwana yo o botlhale? Tshegetsa karabo ka lebaka.

(2)

1.2 SETLHANGWA B (SETSHWANTSHO)

Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

[Se rulagantswe sešwa go tswa mo ditshwantshong tsa inthanete]

- 1.2.1 Ke dirutwa dife tse o tshwanetseng go di dira fa o batla go dira ditiro tse di mo papetlaneng ya 2 le 3? (2)
- 1.2.2 Ke dipapetlana dife go tswa mo go SETLHANGWA B, tse di amanang le ditiro dingwe tse mogokgo a reng Moipolai a ka di ithutela mo temaneng? Kwala dipalo tsa dipapetlana fela. (2)
- 1.2.3 Tema le setshwantsho, di farologana jang mabapi le go sekamela mo letlhakoreng le le lengwe la bong? (2)
- 1.2.4 Motho o tlhoka thutego le bokgoni jo bo rileng go ka fitlhelela ditiro tse di mo setshwantsong. Dumela kgotsa o ganetse, mme o tshegetse ka lebaka. (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOBOKANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e fa tlase ka kelotlhoko. E bua ka ga go itshireletsa ga bašwa kgatlhanong le go sotlwa kana go kgokgontshwa.

ELA TLHOKO: O tshwanetse go dira tse di latelang:

- Sobokanya o dirisa mafoko a gago, mme o sa latlhe bokao jwa temana, ka go tlhagisa dintlha tse bašwa ba tshwanetseng go di dira gore ba tle ba sireletsege kgatlhanong le tshotlako.
- Kwala ka temana.
- Boleele bo se fete mafoko a a 90.
- Tshobokanyo e se ka ya newa setlhogo.
- Kwala palo ya mafoko a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshobokanyo.

GO ITSHIRELETSA GA BAŠWA KGATLHANONG LE TSHOTLO

Dilo dingwe mo botshelong ga di ka ke tsa emisiwa gotlhelele gore di se ka tsa direga. Go le gantsi mo botshelong batho ba eletsa gore tshotlako e fele. Puso le yona e tswile letsholo le le thibang maru go leka go fedisa tshotlako bogolosegolo ya thobalano. Go na le dikgato dingwe tse motho yo mongwe le yo mongwe a ka di elang tlhoko a di ntshetsa leswe dinaleng go ipoloka le go tla tlhokofatso bogolo jwa nako. Batho bangwe ba rwele matlho, mme ba dirisa maoto fela go tsamaya; fela ntlha ke gore go tsamaya go tlhoka tiriso ya dikutlo tsotlhe ka botlhano. Motho o tshwanetse gore fa a tsamaya mo lefelong e le mong gae kgotsa moeng a nne tsebe ntlha mo tikologong ya gagwe a be a itse gore o tota a ikutlwa jang ka yona.

Go nna malala a laotswe ke ga mongwe le mongwe gore rotlhe re bolokesege mo tshotlakong. Go dintlhana di le mmalwa tse barutwana ba ka di elang tlhoko go nna podi matseba nako le nako fa ba tsamaya bosigo le motshegare. Tsamaya le tsala kgotsa setlhotshwana sa barutwana go bolola le go goroga go tswa kwa sekolong.

Gakologelwa gore bobedi bo bolaya noga; se nne mophelanosi. O se ka wa amogela go ka tsholediswa dinao ke ope yo o sa mo itseng kgotsa pelo ya gago e sa weleng ka ena. Itlhokomolose dikarolo tsa tikologo ya sekolo sa lona kwa go leng batho ba ka tlala seatla bogolosegolo fa sekolo se tswile. Se utswane ka matlho le motho yo o itseng gore ga o batle go nkgisana magwafae nae. Se abele ope dinomoro tsa gago tsa mogala yo o sa batleng le go lora a go leleditse. Se abe le fa e le dinomoro tsa mogala tsa tsala ya gago ntle le tetla ya gagwe.

Tila go itewa ke phefo le borabodipa ba kwa sekolong. Fa ba go tsenya lesukusuku loma mogolo mongwe yo o mo tshepang tsebe ka ponyo ya leitlho. Se otlololele dino, dineo kgotsa ditsholofetso tsa motho yo o sa mo kgoreng letsogo. Se dire maitemogelo a gago a tshotlako ya thobalano pipinapipe.

[E rulagantswe go tswa go: *A handbook for learners on how to prevent sexual abuse*, DBE]

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO**POTSO 3**

Sekaseka papatso e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

[Bona, Lwetse 2014]

- 3.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Sesepa se se bapadiwang se, se totile go lwantsha ditwatsi mo karolong efe ya mmele?

- A Maoto
- B Diatla
- C Mokotla
- D Sefatlhego

(1)

- 3.2 Tiriso ya tlhagiso e e reng 'Bonako jo bo Fetisang', e senola puo efe ya maikutlo?

(2)

- 3.3 Letshwao le '%' le emetse eng?

(1)

- 3.4 Nopola sekao sa nyenyefatso go tswa mo papatsong.

(1)

- 3.5 Naya polelwanakalatilhaodi e e dirisitsweng mo papatsong.

(1)

- 3.6 Lebaka la go tlhagisa tshupanako mo papatsong e ke lefe?

(2)

- 3.7 Go latela papatso e, a go na le kgonagalo ya gore ditwatsi di se ka tsa tswa le fa o dirisa sesepe sa 'Lifebuoy'?

(2)
[10]

POTSO 4

Sekaseka khathunu e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

[Inthanete]

- 4.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Maikutlo a basimane mabapi le moaparo wa sekolo mo khathunung e ke afe?

- A Ba kgatlhegela moaparo wa sekolo.
- B Ga ba kgatlhegele moaparo wa sekolo.
- C Ba rata moaparo wa sekolo.
- D Ba ipela ka moaparo wa sekolo.

(1)

- 4.2 Naya lelatodi la letlhaodi:

Se segolwane

(1)

- 4.3 Bolela gore polelo e e latelang e mo pakeng efe?

Tsala, o bone kae sekipa seo?

(1)

- 4.4 Nopola sekao sa lebotsi go tswa mo khathunung. (1)
- 4.5 Tiriso ya matchwao a puiso jaaka a dirisitswe mo polelong e e latelang, e kaya eng? (2)
- Moaparo wa sekolo se segolwane?! (2)
- 4.6 A mokgwa o basimane ba ba apereng ka ona, ke o o amogelesegang mo sekolong? Tshegetsa karabo ka lebaka. (2)
- 4.7 Tlhagisa maikutlo a gago mabapi le tshwaelo ya mosimane wa 2. (2)
- [10]

POTSO 5

Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

1	Moselekatse o ne a ralala naga yotlhe ya Aforikaborwa, a bolaya, a phatlhalatsa e bile a ikgapela. Batlhabani ba gagwe ba ba pelodithata ba ne ba le bantsho ba fifetse e ka re ba itshasitse tsholo. E ne e re fa letsatsi le thusumela, ga bo go utlwala selelo sa ngwana le sa mosadi. Marumo a ne a ja motho, motho a wela kwa. Madi a pumpunyega jaaka metsi a motswedi dipula di nele, e le diphororo. E re fa go le makgaphilakgaphila jaana selelo se khurumetse motse otlhe. <u>Ba ba lesego ba ba neng ba tle ba falole ditlhaselo ba ne ba siela mo dikgageng</u> , ba fete ba ithe golwe, ba etse dipela di bone ntšwa. Madi a ne a tlalatlala le naga, tlhaga e tlhoka go talafala, mme e hibila ka madi a bana ba batho.	5 10
2	Manong a maphatshwa a ne a phaphasela mo godimo ga loapi a lebile dinama tsa ditoto tsa batho. Bophokojwe le boPhiri ba ne ba ja ba bo ba itlhoboge. Dikgomo tse tota e neng e le tsona tse di lotlhanyang ditšhaba, di ne di gapiwa pele, di isiwa kwa go thibeletsweng teng. Dintwa tsa maloba di ne di le setlhogo, e bile di le thata.	15
[Segarona, Mophato wa 10, JW Snyman le ba bangwe]		

- 5.1 Naya leetsi la lefoko le le ntshofaditsweng mo moleng 3. (1)
- 5.2 Fetolela leina 'ditoto' mo bongweng, mme o le dirise jaaka sedirwa mo polelong e o e itlhametseng. (mola 12) (2)
- 5.3 Kwala lekaelagongwe la lefoko le le ntshofaditsweng mo moleng 7. (1)
- 5.4 Kgaoganya leinatswako 'pelodithata' ka dipopego tsa puo (dikarolopuo) tse le bopilweng ka tsona. (mola 2) (2)
- 5.5 Fetolela polelo e e thaletsweng go nna ya pakatlang. (mela 7 le 8) (1)

- 5.6 Nopola polelwanakutu ya polelopate e e thaletsweng mo temaneng. (mela 7 le 8) (1)
- 5.7 Polelo e e ntshofaditsweng ke mofuta ofe wa polelo? (mela 14 le 15) (1)
- 5.8 Naya lefoko le leetsi 'thuu!' le bopilweng go tswa mo go lona. (1)
[10]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30
PALOGOTLHE: 70